

XALİD NİYAZOV
AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu
E-mail: xalid-555@mail.ru

DÖVLƏT İNFORMASIYA SİYASƏTİNİN STRUKTUR ELEMENTLƏRİ

Dövlət informasiya siyasətinin məzmunu – onun məqsəd və vəzifələrinin, həmçinin mövcud siyasəti formalaşdırıb həyata keçirən hakimiyyət orqanları və dövlət rəsmi şəxslərinin fəaliyyətinin prinsip və istiqamətlərinin məcmusunu nəzərdə tutur.

Dövlət informasiya siyasətinin məqsədi həmin siyasətin məzmununu təşkil edən ən vacib elementlərdən biridir. Dövlət informasiya siyasətinin obyekt qismində informasiya sferasındakı münasibət və proseslərdən bəhs etmək mümkündür.

İnformasiya siyasətinin əsas mühiti informasiya məkanıdır.

Açar sözlər: *informasiya siyasəti, informasiya mühiti, informasiya ehtiyatları, informasiya təhlükəsizliyi, İnformasiya siyasətinin vəzifələri.*

Bütövlükdə dünya birliyinin, eləcə də ayrı-ayrı milli dövlətlərin müasir vəziyyətini xarakterizə edən üstün fərqli xüsusiyyət informasiya məkanının fəal, dinamik və bəlkə də bir qədər qabaqlayıcı inkişaf xəttində ifadə olunur. Bu tendensiya XX əsrin ikinci yarısı XXI əsrin əvvəllərinə təsadüf edən və sosial quruluşun ənənəvi modelindən informasiya cəmiyyətinə keçidlə müşayiət olunan qlobal tendensiyanın təəcəssümü kimi təzahür edir.

Modern dünyanın inkişaf hədəfləri ilə səsleşən həmin təmayül müasir Azərbaycan cəmiyyətinin fəaliyyət qabiliyyətli bütün sahələrinə təsir etməklə nəinki iqtisadi, həmçinin siyasi və sosiomədəni sferalarda da ciddi dəyişiklikləri şərtləndirən mühüm faktorlardan birinə çevrilmişdir.

Siyasətin təriifi azacıq fərqlə müxtəlif cür səsleşsə də ümumi definisiya eynidir: siyasət – hakimiyyət institutlarının köməyiylə ictimai maraqların həyata keçirilməsinə hesablanmış sosial subyektlərin fəaliyyətində daha parlaq təzahürünü tapır. Siyasət insanlar arasındakı davranışın məxsusi tipi olmaqla yanaşı, ictimai proseslərin idarə olunması sənəti kimi də çıxış edir. Siyasətin fərqli şəkildəyişmələri heç də bu hadisənin qeyri-müəyyənliyinə dəlalət etmir. Onun əsas mahiyyəti özünü “hakimiyyət” kateqoriyası üzərindən açıqlayır.

Ümumi siyasət təsərrüfatının çox mühüm seqmentlərindən sayılan informasiya siyasəti isə ixtiyari subyektin cəmiyyətdə bütün növ informasiyaların formalaşdırılması, qorunması və ötürülməsi yolu ilə öz maraqlarını həyata keçirməsi fəaliyyətidir. İnformasiya siyasəti insanların həyat və fəaliyyətinin ictimai institutlar və sosial qrupların maraqlarını təmin edən informasiyaların istehsal olunması və yayılması ilə bağlı olan məxsusi bir sferasıdır.

V.D.Popov qeyd edir ki, informasiya siyasətinin mahiyyətini “informasiya hakimiyyəti” kateqoriyası vasitəsilə ifadə edərkən söyləmək olar ki “... informasiya siyasəti –

informasiya vasitəsilə siyasət subyektlərinin dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin maraqlarını namına insanların psixika və süruruna, onların davranış və fəaliyyətinə təsir göstərmək imkan və qabiliyyətidir" [1, s. 20].

Elmi bilik sahəsi (informasiologiya-!) kimi informasiya siyasətinin predmetini informasiya sferasını, "ictimai informasiya münasibətlərini", informasiya proseslərinin tendensiyası və qanunauyğunluqları, onların inkişafının təhlil və proqnozlaşdırma metodları, o cümlədən kütləvi informasiya və kütləvi kommunikasiya vasitələrinin ictimai sürurə, vətəndaş cəmiyyəti və dövlətə təsirinin səmərəsinin aşkar olunması təşkil edir [1, s. 10-11].

Biz informasiya siyasətinin mahiyyətindən bəhs edərkən yəqin ki, bir daha həmin siyasətin definisiyasına müraciət etməliyik. Nə deməkdir informasiyalaşma siyasəti? – İlk növbədə bu, cəmiyyət həyatında, onun iqtisadi, siyasi və sosiomədəni strukturunda müxtəlif xarakterli köklü dəyişiklikləri şərtləndirən, insan həyatının ümumi səviyyə və keyfiyyətinə ciddi təsir göstərə bilən məlumatların toplanması, işlənməsi, ötürülməsi və qorunması ilə müşayiət olunan bir fəaliyyətdir.

Dövlət informasiya siyasətinin mahiyyəti onun forma və məzmunu ilə təyin olunur.

Dövlət informasiya siyasətinin məzmunu – onun məqsəd və vəzifələrinin, həmçinin mövcud siyasəti formalaşdırıb həyata keçirən hakimiyyət orqanları və dövlət rəsmi şəxslərinin fəaliyyətinin prinsip və istiqamətlərinin məcmusunu nəzərdə tutur.

Dövlət informasiya siyasətinin məqsədi həmin siyasətin məzmununu təşkil edən ən vacib elementlərdən biridir. Həmin məqsəd əlində dövlət hakimiyyəti rıçaqlarını cəmləşdirmiş subyekt tərəfindən müəyyənləşdirilir və onun əldə olunmasına dövlət müvafiq kadr, maliyyə, texniki-metodik potensialı ilə dəstək verməklə paralel, eyni zamanda özünün ideoloji proqramının reallaşdırılmasını da təmin etmiş olur [2, s. 24].

Bir elmi fənn kimi informasiya siyasətinin məqsədi ölkənin və vətəndaşların informasiya-psixoloji təhlükəsizliyini qorumaq üçün biliklər sistemini əldə olunmasından, dövlət siyasətinin informasiya-analitik təminatından, dövlət tərəfindən qəbul edilmiş qərar və proqramların idarəetmənin əsas subyekt kimi əhəliyyə çatdırılmasından ibarətdir.

Dövlət informasiya siyasətinin predmetini informasiya-psixoloji sferada cəmiyyətin sosial-siyasi münasibətlər sistemi təşkil edir.

Informasiya siyasətinin tədqiq etdiyi predmetlə yanaşı, məşğul olduğu obyekt və subyekt də mövcuddur.

Dövlət informasiya siyasətinin obyekt qismində informasiya sferasındakı münasibət və proseslərdən bəhs etmək mümkündür.

Informasiya məkanının istənilən komponenti yaxud seqmenti obyekt kimi çıxış edə bilər. Məsələn: vətəndaşların kütləvi və fərdi süruru; sosial-siyasi sistem və proseslər; informasiya infrastrukturunu; informasiya ehtiyatları; psixoloji resurslar [3, 28].

Dövlət informasiya siyasətinin obyektini iki əsas kateqoriyaya ayırmaq olar:

1. Təşkilatlar: dövlət orqanları və strukturları; qeyri-dövlət ictimai-siyasi təşkilatları; dini təşkilatlar; iqtisadi fəaliyyətin qeyri-dövlət təşkilatları; KİV və KİK (kütləvi kommunikasiyalar).

2. Ayrı-ayrı vətəndaşların və aşağıdakı kateqoriyalarla fərqləndirilən sosial qrupların daxil olduğu əhali qrupu: yaş; cins; təhsil səviyyəsi; sosial vəziyyət; iqtisadi fəallıq; sosial fəaliyyətin növ və istiqamətləri; informasiya fəallığının formaları (fəal və pasiv).

Məzmun və xarakterinə görə bu cür fərqli kateqoriyaların mövcudluğu dövlət informasiya siyasətinin ayrı-ayrı sahələrinin formalaşdırılmasını zəruriyyəti əsasləndirir.

Alim və tədqiqatçılar dövlət informasiya siyasətinin obyektinə münasibətdə şərti olaraq beş fərqli nöqtəyi-nəzərdən çıxış edirlər.

Birinci qrupa daxil olan müttəxəssislər hesab edirlər ki, dövlət informasiya siyasətinin obyektini cəmiyyətin informasiya inkişaf prosesləridir.

İkinci qrupu təmsil edənlər bu məsələdə insan hüquqlarının prioritetinə söykənərək dövlət informasiya siyasətinin obyekt qismində kütləvi informasiyanın azadlığını və informasiyanın əldə olunmasında insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına dövlət zəmanətini qəbul edirlər.

Növbəti mövqə informasiyanın vətəndaş üçün ölçətilməsinə şərait yaradan informasiya məkanı və informasiya infrastrukturunun inkişafını dövlət informasiya siyasətinin obyekt kimi səciyələndirənlərə məxsusdur.

Dördüncü nöqtəyi-nəzəri bölünən siyasətsünaslar dövlət informasiya siyasətinin obyektini təsnifatına bütün sosial qrupları, vətəndaş cəmiyyətinin elementlərini, milli və beynəlxalq strukturları, qarşılıqlı münasibətlərdə iştirak edən dövlət və onların koalisiyalarını daxil edirlər.

Sonuncu qrupa aid edilən alimlər isə hesab edirlər ki, dövlət informasiya siyasətinin əsas obyektləri qismində ilk növbədə konkret siyasi liderlər, siyasi tədbirlər və müəyyən siyasi qüvvələr çıxış edirlər.

Bununla yanaşı qeyd olunduqları ki, dövlət informasiya siyasəti anlayışı bütövlükdə siyasətsünaslıq elmi üçün hər nə qədər yeni anlayış olsa da müasir dövrün obyektivi gerçəklikləri həmin təsnifatı kiçik bir təhsil edərək dövlət informasiya siyasətinin obyektinin daha bir – altıncı formasını da aktualaşdırır – kütləvi informasiya vasitələri (qəzet və jurnallar, kitab nəşri); elektron KİV (televiziya və radio, internet); rabitə vasitələri; mövcud çoxşaxəli informasiya münasibətlərini tənzimləyən informasiya hüququ; informasiya təhlükəsizliyi.

Informasiya siyasətinin subyektlərindən bəhs edərkən bu sıradə müstəsna yeri olan dövlətin adı çəkilməlidir. Belə bir müstəsnaqlıq onun cəmiyyətin siyasi sisteminin fəaliyyətinin təmin edilməsindəki məxsusi statusu ilə şərtlənir. Dövlət mexanizmi siyasəti yanaşı həmçinin siyasi mübarizənin fəal subyektini kimi çıxış etməklə həmin mübarizənin qayda, sərhəd və formalarını qanunvericilik əsasında təmin edir, bu sahədə hüquq-mühafizə və hüququn təbiiq praktikasını həyata keçirir, həmçinin bu mübarizədə qanunun imkan verdiyi çərçivədə dövlət hakimiyyətinə malik subyektin tərəfində çıxış edir [4, s. 164].

Informasiya siyasətinin subyektləri qismində ayrı-ayrı şəxslər və sosial qruplar, kommersiya şirkətləri və müəssisələr, vətəndaş cəmiyyətinin subyektləri çıxış edə bilərlər də, onun özü dövlət siyasətinin ayrıca bir istiqaməti kimi öyrənilir. Belə ki, konkret halda siyasət dedikdə ictimai və dövlət həyatı ilə bu və ya digər şəkildə əlaqəsi olan bütün hadisə və məsələlər nəzərdə tutulur. Siyasət dedikdə, ənənəvi olaraq insanların hakimiyyətlə münasibətləri, dövlət quruluşu və sosial institutlarla əlaqədə olan məxsusi fəaliyyət sferası nəzərdə tutulduğuna görə, informasiya siyasətinin subyektini də ölkənin ictimai quruluş və iqtisadi strukturunu tacəsəssiz etdirən dövlət hakimiyyəti orqanları və dövlət idarəetməsinin məxsusi fəaliyyət məkanı kimi nəzərdə tutmaq lazımdır.

Hesab edirik ki, fəal şəkildə sosial-siyasi həyatda iştirak edən və qarşıya qoyduqları vəzifələrə çatmaq məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edən bütün sosial-siyasi təsisatlar və institutlar dövlət informasiya siyasətinin subyektini sayıla bilərlər.

Lakin burada bir istisna da var; heç də bütün subyektlər informasiya və siyasi fəaliyyət sferasında fəallıqları və peşəkariyyətləri ilə fərqlənə bilmirlər. Son dövrdə infor-

masiya proseslərinin yeni və daha dinamik iştirakçıları peyda olublar; məsələn, ənənəvi və elektron KİV, internet mediası, transmilli quruluşlar, müxtəlif lobbı qrupları və s. Bəzən onların sıralarına qeyri qanuni təşkilatlar da sızabilir. Belə bir şəraitdə informasiya prosesi dövlətin daimi nəzarət və tənzimlənməsi ehtiyacı duyur.

Şərti olaraq informasiya siyasətinin subyektlərini iki yerə ayırmaq mümkündür:

- 1) cəmiyyətin siyasi həyatında birbaşa iştirak edənlər (dövlət strukturları, beynəlxalq təşkilatlar, ictimai-siyasi təşkilat və hərəkatlar);
- 2) siyasətə dolayıyla bağlılığı olanlar (KİV, müxalifət, lobbici strukturlar, beynəlmilləl korporasiyalar).

Dövlət informasiya siyasətinin subyektləri cərgəsinə səlahiyyətlərə informasiya-pşxoloji sferada sosial-siyasi münasibətlərin tənzimlənməsi aid olan dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları, həmçinin bu sahədə mövcud dövlət tənzimlənməsi məsələlərini həyata keçirən qeyri-dövlət subyektləri daxildir.

Onların iki kategoriyasını fərqləndirmək mümkündür:

1. Dövlət informasiya siyasətinin dövlət subyektləri.
2. Kütləvi informasiyalaşdırma və kommunikasiya subyektləri.

Daha əlçatan olsun deyə informasiya siyasətinin subyektlərini aşağıdakı kimi də təsnifləşdirə bilərik:

- dövlət, dövlət orqanları, vətəndaş cəmiyyəti institutları, mediaholdinglər, KİV və KK, fərdi şəxslər;
- hakimiyyət və siyasi münasibətlərin aktorları, dövlət xidməti.

Qeyd etməliyə ki, müasir Azərbaycanda dövlət və hər üç əmpulasında əsas informasiya daşıyıcısı olan media arasında xüsus marama və qarşılıqlı anlaşmaya əsaslanan pozitiv münasibətlər formalaşmışdır. Heç şübhəsiz, ölkəmizə smpatiyası və xeyirxah məramı ilə fərqlənəyən bəzi beynəlxalq güc mərkəzlərinin qısqançılıqla yanaşdığı və bəzən də hər vasitə ilə pozmağa çalışdığı belə bir cənsusun əldə olunmasında dövlətin iradəsi ilə yanaşı ölkənin media cəmiyyətinin də sanksionu vardır. Buna görə də dövlətə kütləvi informasiya vasitələrinin qarşılıqlı əlaqəsi dövlət informasiya siyasətinin çox mühüm tərkib hissəsini təşkil edir.

Müasir mərhələdə Azərbaycanda informasiya siyasəti məkanının iki modusunu fərqləndirə bilərik: ictimai (cəmiyyət-KİV-dövlət) və dövlət (dövlət-KİV-cəmiyyət).

Həmin üçbucaq çərçivəsində mövcud olan informasiya-kommunikasiya məkanı vətəndaş strukturları, massmedia və hakimiyyət orqanlarının bircə təmas platforması kimi çıxış edir. Belə bir səmimi və işgüzar tərəfdaşlığın formalaşmasını substansional faktorları cəmiyyət və hakimiyyət institutları ilə media seqmentinin qarşılıqlı tolerant və milli maraqlar müstəvisində köklənmiş faaliyyəti ilə şərtlənməkdədir. Həmin faktorlar hansılardır?

1. Vətəndaş institutlarının KİV-in yardımını ilə həyata keçirdiyi ictimai informasiya siyasəti; kütləvi informasiyaya olan sosial sifarişin reallaşdırılması vasitəsilə vətəndaşların informasiyaya olan tələbatının ifadəsi; xüsusi informasiya siyasəti (ayrı-ayrı şəxslərin informasiya maraqları, kütləvi informasiyaya olan fərdi sifarişlər).

2. Hakimiyyət orqanları və onlara məxsus mətbuat xidmətlərinin KİV vasitəsilə həyata keçirdiyi dövlət informasiya siyasəti (institusional və idarəetmə ilə bağlı informasiya maraqları. Rəsmi sifarişin həyata keçirilməsi).

3. Korporativ (media) informasiya siyasəti – nəşrlərin təsisçiləri və jurnalist həyati (mediaholdinglər və sahibləri), sosial-korporativ infomaraqlar, kütləvi informasiyaya fərdi sifarişlərin reallaşdırılması.

Dövlət informasiya siyasətinin vəzifəsi hakimiyyət orqanları və vəzifəli şəxslərin informasiya sferasında ictimai inkişafın müəyyən zaman kəsiyində dövlətin informasiya

siyasətinin qarşısında duran məqsədlərin təmin olunmasına yönəlməmiş faaliyyətinin arzu edilən nəticəsidir.

Bununla əlaqədar dövlət tərəfindən konkret səlahiyyətlərə mükəlləf edilmiş subyektdövlət informasiya siyasətinin məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün mütəmadi olaraq siyasi vəzifələri təshih etməli, mövcud siyasətin prinsip, metod və istiqamətlərini dəqiqləşdirməlidir.

Müasir şəraitdə informasiyalaşma siyasəti dövlət informasiya siyasətinin nüvəsini, informasiya təhlükəsizliyi siyasəti isə onun xarici qılıfını təşkil edir [5].

Beləliklə, dövlət informasiya siyasətinin mahiyyəti bu hadisəyə istər siyasətin subyektləri, istərsə də cəmiyyətin maraqları nöqtəyi-nəzərindən yənaşan hər bir tədqiqatçınn fərdi mövqeyindən asılıdır.

Ölkənin media sənayesi və onun istehsal etdiyi informasiya məhsulu Azərbaycanda demokratiya, aşkarlıq, söz və fikir azadlığı kimi fundamental hüquq və bəşəri prinsiplərin keyfiyyət və miqyas ölçülərini göstərən ən dəqiq indikatorlardan biri olmaqla qalmayıb həm də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsini göstərən parametərə çevrilmişdir.

Ölkənin informasiya mühitini bu gün üçün ənənəvi olaraq çap, elektron və internet mediası müəyyənəldir. Postsənaye dövrü, informasiya cəmiyyətinin təşəkkülü və cəmiyyət həyatının istisnasız olaraq bütün sahələrində cəryan edən modernləşmə prosesləri informasiya mənbələrinin və ehtiyatlarının da diversifikasiyasını dikte edir.

Beləliklə, növbəti informasiya inqilabının nəticəsi kimi təzahür etmiş postsənaye cəmiyyəti şəraitində informasiya siyasətinin mahiyyət və strukturuna nəzəri yanaşmaları öyrənməklə, beynəlxalq təcrübə müstəvisində onun ən müxtəlif aspektlərini nəzərdən keçirməklə informasiya siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində nisbətən təzə olsa da bütövlükdə konkret təcrübəsi və uğurları olan Azərbaycan Respublikasının dövlət informasiya siyasətinin təhlilinə müraciət etmək olar.

Informasiya siyasətinin əsas mühtü informasiya məkanıdır. Onun mahiyyəti isə tədqiqatçının yanaşma metodologiyasından asılı olaraq fərqlənə bilər. Hesab edirik ki, informasiya siyasətinin strukturunu subyektd-obyekt münasibətləri müstəvisində sərf-nəzər etmək mümkündür.

Informasiya siyasəti hər bir dövlət kimi Azərbaycan Respublikasının da siyasətinin vacib istiqamətlərindən biridir. Dövlət mexanizmi siyasətlə yanaşı həmçinin siyasi mübarizənin fəal subyekti kimi çıxış etməklə həmən mübarizənin qayda, sərhəd və formalarını qanunvericilik əsasında təmin edir, bu sahədə hüquq-mühafizə və hüququn təbiiqi praktikasını həyata keçirir, həmçinin həmin mübarizədə qanunun imkan verdiyi çərçivədə dövlət hakimiyyətinə malik subyektin tərəfində çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Попов В. Д. Государственная информационная политика: состояние и проблемы формирования. Массовые информационные процессы в современной России: Очерки / Отв. ред. А. В. Шевченко. Москва: Изд-во РАГС, 2002, с. 20.
2. Тризно Т. А. Государственная информационная политика Канады сквозь призму электронного правительства: теория и практика реализации. Монография / Т. А. Тризно, Е. Е. Рябцева. Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2014, 142 с.
3. Крат Ю. Г., Шрамкова И. Г. Основы информационной безопасности: учеб. пособие / Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2008, 112 с.

4. Niyazov X.Q. Dövlət informasiya siyasəti (KİV təmsalında), Bakı: Elm və təhsil, 324 s.
5. Нисневич Ю. А. Национальная безопасность: информационная составляющая. Москва, 2005, 156 с.

Халид Ниязов

СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

Суть государственной информационной политики определяется ее формой и содержанием, предусматривающим совокупность целей и задач, а также принципов и направлений деятельности органов власти и государственных должностных лиц, формирующих и осуществляющих текущую политику.

Цель государственной информационной политики является одним из важнейших элементов содержания данной политики. В качестве объекта государственной информационной политики можно рассматривать отношения и процессы в информационной сфере.

Основной средой информационной политики является информационное пространство.

Ключевые слова: информационная политика, информационная среда, информационные ресурсы, информационная безопасность, задачи информационной политики.

Khalid Niyazov

STRUCTURAL ELEMENTS OF STATE INFORMATION POLICY

The essence of the state information policy is determined by its form and content, providing for a set of goals and objectives, as well as the principles and directions of activities of government bodies and government officials that form and implement current policies.

The purpose of the state information policy is one of the most important elements of the content of this policy. As an object of the state information policy, one can consider relations and processes in the information sphere.

The basic information policy environment is the information space.

Keywords: information policy, information environment, informational resources, information security, objectives of information policy.

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)